

TÖENDITE HINDAMISE ERISUSED TEISE ASTME KOHTUS NÕUKOGUDE KRIMINAALPROTSESSIS

**Eesti NSV prokurör II klassi riigiõigusnõunik
V. Raudsalu**

1958. a. «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse aluste» § 45 kohaselt kontrollib teise astme kohus asja kassatsioonikorras läbivaatamisel esimese astme kohtuotsuse seaduslikkust ja põhjendatust tõendite hindamise teel. Kuid tõendeid hinnatakse teise astme kohtus teistsugustes tingimustes kui esimese astme kohtus, sest nende kahe kohtuastme menetluse vahel on printsiipaalne erinevus. Ainult esimese astme kohtul on õigus asja sisuliselt arutada, kuid teine aste peab piirduma vaid sellega, et kontrollib toimiku materjalide järgi, kas esimese astme kohus on tõenditest õiged järeldused teinud ja kas kogu otsus on seaduslik ja põhjendatud. Vastavalt sellele pole teise astme kohtul kõiki neid võimalusi, mis on tõendite hindamisel esimese astme kohtul. Tõendite hindamise erisused teise astme kohtus avalduvad järgmistes asjaoludes.

I. Vahendituse printsiibi piiratus. Et kohus ise toimunud kuritegu vahetult tajuda ei saa, peab ta selle teadvuses taastama. Selleks kasutab kohus kohtulikke tõendeid, mille abil ta tuvastab kuriteo olemasolu ja kohtualuse süüdioleku selle teo toimepanemises. Tõendite uurimine, hindamine ja neist järelduste tegemine peavad toimuma vahendituse printsiibil. Vahenditus kriminaalprotsessis seisneb selles, et kohus peab vahenditult asjas olevaid tõendeid uurima: üle kuulama kohtualused, kannatanud ja tunnistajad, ära kuulama ekspertide arvamused, vaatlema asitõendeid, avaldama protokolle ja muid dokumente («Aluste» § 37).

Õeldu käib esimese astme kohtu menetluse kohta, kes asja sisuliselt arutab. Esimese astme kohus on võrreldes teise astmega palju eelistatavamas olukorras tõendite hindamisel. Kuriteo pealtnägija on kohustatud vastaval kutsel ilmuma tunnistajana uurija juurde ja kohtusse, kohtunikel on võimalik temaga vahenditult kokku puutuda ja saada vahetuid muljeid tunnistajaist. Kohtunikel on võimalus täiendavate küsimuste esitamisega täpsustada ütlust

nii, et oleks kõrvaldatud kõik ebatäpsused, mis takistaksid ütlusest õigesti arusaamist.

Teise astme kohtus aga tunnistajaid ei ole ja kassatsiooniate vahenditult protsessist osavõtivate isikutega kokku ei puutu, vaid on sunnitud nende ütlusega tutvuma ainult protokollide kaudu. Kassatsiooniate ise protokolle täiendada ei saa ja ta peab neid hindama nii, nagu nad on uurija ja esimese astme kohtu poolt koostatud. Seepärast ongi kassatsiooniate tõendite hindamisel palju raskemas olukorras kui esimese astme kohus. Siin on kohtunike ja protsessist osavõtivate isikute vahel vahelülis protokollid, mis takistavad kassatsiooniasetat vahenditult tajumast. M. S. Strogovitš märgib, et vahendituse priitsiip on kassatsioonimenetluses piiratud, sest ainult kirjalikke dokumente ja asitõendeid saab kassatsiooniate vahenditult tajuda.¹

Vahendituse piiratus avaldab ka mõju teise astme kohtu aktiivsusele. Viimane on tõendite hindamisel suure tähtsusega. Lähtudes nõukogude kohtu aktiivsuse printsiibist, ei ole esimese astme kohus piiratud nende tõenditega, mis on kogunud uurimisorganid. Kohus võib omal initsiatiivil välja nõuda teisi täiendavaid tõendeid, muuta tunnistajate nimekirja ja kutsuda tunnistajatena kohtusse ka neid isikuid, keda uurimisorganid üle kuulanud ei ole. Selline võimalus aga kassatsiooniasetmel puudub.

Lisaks aktiivsusele tõendite täiendamise osas on esimese astme kohtul võimalik iga üksikut tõendit põhjalikult uurida ja analüüsida. Kui tunnistaja ütlus või eksperdi arvamus pole küllalt üksikasjalik, on esimese astme kohtul seda võimalik täpsustada, samuti on võimalik vastastada tunnistajaid ja kohtualuseid. Asitõendite puhul saab esimese astme kohus esitada küsimusi kohtualusele, tunnistajatele, eksperdile jne. Vajaduse korral võib teostada vaatlust. Selline tõendite uurimine toimub protsessiosaliste osavõtul, kellel on õigus omapoolsete küsimustega uurimist täiendada.

Kõigest sellest on ilma teise astme kohus. Nende elavate muljete asemel, mida esimese astme kohtunikud saavad tõendite vahenditult uurimisel, peab teise astme kohus leppima ainult protokollide lugemisega. Üleskerkinud küsimustele üksikute asjaolude täpsustamiseks ta vastust ei saa. Kui need küsimused on olulise tähtsusega, millest oleneb lõplike järelduste kujunemine, peab teise astme kohus kohtuotsuse tühistama ja saatma asja uueks arutamiseks ja vajalike asjaolude väljaselgitamiseks.

Kuid sellest ei tule järeldada, et vahendituse piiratus tõttu pole kõrgemalseisval kohtul üldse võimalik tõendeid hinnata. Sellele seisukohale asumine teeks kassatsiooniasetme tegevuse üldse mõttetuks.

Alahindamata vahendituse printsiibi tähtsust nõukogude kri-

¹ Vt. M. С. Строгович, Проверка законности и обоснованности судебных приговоров, изд. АН СССР, М., 1956, lk. 173.

minaalprotsessis, tuleb märkida, et seda pole võimalik järjekindlalt kohaldada igas protsessi staadiumis ja kõikide tõendite suhtes. Erandjuhtudel, mis tulenevad asja arutamise iseärasustest, lubab ka seadus vahenditusest kõrvale kalduda. M. A. Gurvitš märgib õigesti, et kui tähtis ka ei oleks vahendituse printsiibi ellurakendamise, ei ole võimalik seda kõikidel juhtudel lõpuni kohaldada.²

Vahendituse printsiibist mõningat kõrvalekaldumist esineb ka esimese astme kohtu töös, ja seda sel juhul, kui kohus on sunnitud kasutama eeluurimise materjale. Mõnikord on esimese astme kohus sunnitud otsuse tegemisel tuginema eeluurimise protokollidele. Selline olukord esineb siis, kui kohtulik asja arutamine toimus kohtualuse juuresolekuta.

Eesti NSV KrPK § 208 näeb ette tingimused, mille puhul võib kohtus asja arutada kohtualuse juuresolekuta. Kohtud kasutavad seda õigust harva. Nad püüavad kindlustada kohtualuse kohtusse ilmumise, et luua temaga vahenditult kontakt ja vältida ebaõigete järelduste tegemist. Kuna aga seadus lubab erandjuhtudel asja arutada kohtualuse juuresolekuta, siis tuleb sellest teha järeldus, et kohus võib kohtuotsuse tegemisel tugineda eeluurimise protokollidele, kuid ainult tingimusel, et need protokollid oleksid kohtulikult uurimisel avaldatud. Lähtudes sellest, määrab Eesti NSV KrPK § 246 lg. 1 p. 2, et kui tunnistajal pole võimalik kohtuistungile ilmuda või kui ta keeldub ütluse andmisest, siis võib tema eeluurimisel antud ütlusi avaldada ja nendele võib kohus tugineda kohtuotsuse tegemisel.

Mõnikord on kohtuotsuse tegemisel eeluurimise protokollide kasutamine möödapääsmatu. Näiteks asitõendite kaotsimineku või riknemise puhul ei saa kohus neid vaadelda ja on sunnitud piirduma vaid uurija koostatud asitõendi vaatlusprotokolliga. Samuti teevad tunnistaja või eksperdi haigus, surm või mõni muu nende kohtusse ilmumist takistav põhjus võimatuks nende ülekuulamise kohtus ja viimane on sunnitud pöörduma eeluurimismaterjalide poole. Eeluurimismaterjalide kõrvalejätmine võib põhjustada ebaõiged kohtu järeldusi, sest tihti on protokollides niisuguseid andmeid, mis on järelduste tegemisel otsustava tähtsusega.

Neil juhtudel, kui esimese astme kohus oli sunnitud otsuse tegemisel tuginema eeluurimismaterjalidele, on ta tõendite hindamisel samasuguses olukorras kui teine aste, kes samuti otsustab ainult toimiku materjalide alusel. Mõlemad kohtuastmed on ühesugustes tingimustes tõendite hindamisel ja neid tingimusi iseloomustab vahendituse printsiibi teatud piiratus.

2. Lõplike järelduste tegemise piiratus. Tõendite hindamise erisused ilmnevad ka tõenditest järelduste tegemises. Kohtuotsuse seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrollimisel võib

² Vt. M. A. Гурвич, Лекции по советскому гражданскому процессу, ВЮЗИ, 1950, lk. 43.

kassatsiooniate küll kahelda ja lugeda tuvastamatuks need faktid, mis esimese astme kohus luges tõendatuks, kuid tal ei ole endal õigust uusi fakte tuvastada, mida esimese astme kohus ei tuvastanud ja ümber ei lükanud.

See printsiip on kohtupraktikas järjekindlalt läbi viidud, NSV Liidu Ülemkohus suunab kõrgemalseisvaid kohtuid sellele, et nad ei piiraks esimese astme kohtu õigusi selles osas, mis kuulub ainult viimase kompetentsi.

NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi ja kohtukolleegiumi paljudes määrustes on otseselt juhitud kohtute tähelepanu sellele, et teise astme kohus ei või ise teha järeldusi asjaolude kohta ja sel alusel kohtuotsust muuta või tühistada, kui neid fakte esimene aste pole tuvastanud. Selles osas pakub huvi NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 7. detsembri 1945. a. määrus Mahmutova asjas, milles kirjutatakse: «Lükates ümber kohtuotsusega tuvastatud süüdistuse versiooni, kohtukolleegium püstitas uue versiooni, mis asendab kohtuotsust ja tuvastab rida uusi asjaolusid, mida ei olnud kohtuotsuses ja mis oluliselt muudavad süüdistuse faktilist külge... Omades õiguse kriitiliselt suhtuda esimese astme tõendite hindamise ja avastades andmeid, mis viitavad uutele faktidele ja oluliselt muudavad süüdistuse faktilise külje, ei tohtinud kolleegium ise oma määruhes tuvastada neid fakte, vaid pidi saatma asja esimese astme kohtule uueks arutamiseks, kus nende asjaolude uurimine oleks toimunud vastavatest protsessieeskirjadest kinnipidamisega (poolte osavõtt, tunnistajate ülekuulamine jne.)»³

Selles, missugused protsessuaalsed järeldused on tõendite hindamisel esimese ja teise astme kohtus, seisnebki erinevus nende kahe kohtuastme vahel. Kui kassatsiooniate asja läbivaatamisel avastab, et esimese astme kohus on ebaõigesti fakte tuvastanud, ei ole tal endal õigus teha lõplikke järeldusi, vaid ta peab kohtuotsuse tühistama ja asja saatma uueks arutamiseks. Asjas olevate tõendite hindamisel võib kassatsiooniate mitte nõustuda faktidele esimese astme poolt antud hinnanguga, ta võib ühe või teise fakti tõendatuse osas asuda hoopis teistsugustele seisukohtadele. Kuid need seisukohad on esialgu ainult arvamused ja tuvastatud faktideks võivad nad muutuda ainult esimese astme kohtus.

Selles üldises õiges kohtupraktika liinis esineb mõnikord erandeid. Kõrgemalseisev kohus, tunnistades esimese astme tõendite hindamise ja selle alusel tehtud kohtuotsuse ebaõigeks, ei saada vahel asja uueks sisuliseks arutamiseks, vaid, tühistanud kohtuotsuse, annab ise lõpliku otsuse.

V. Livšits peab lõpliku otsuse tegemist kassatsiooniasime poolt võimalikuks, kuid ainult siis, kui süüdistus on alusetu või kui süü-tõendid on puudulikud ja pole võimalik enam täiendavaid tõendeid saada. Sel juhul võib kassatsiooniate teha lõpliku otsuse, s. t.

³ Vt. «Судебная практика Верховного Суда СССР», 1946, вып. 1, lk. 8—10.

tühistada kohtuotsuse ja lõpetada menetluse, saatmata asja esimese astme kohtule teistkordseks arutamiseks.⁴ Seda toetab ka N. N. Poljanski, kes märgib, et siin pole karta apellatsiooni lange mist, sest õigusemõistmise huvid ei nõua asja uueks arutamiseks saatmist.⁵

Tõendite puudulikkuse tõttu menetluse lõpetamist teise astme kohtus ei pea õigeks mõned teised autorid. Nii peab A. M. Levini arvates selle küsimuse otsustamine kuuluma ainult esimese astme kohtu kompetentsi ja asi peab lahendatama ainult sisulisel arutamisel tõendite vahenditu tajumise teel.⁶ Ka I. D. Perlov rõhutab, et kuna esimese astme kohtul on palju paremad võimalused tõendite õigeks hindamiseks, siis ei pea teise astme kohus lõplikku otsust tegema, vaid peab otsuse tühistama ja asja saatma veel kord esimese astme kohtule uueks sisuliseks arutamiseks.⁷

Kohtupraktika on asunud seisukohale, et neil juhtudel, kui tõendid osutuvad puudulikeks ja täiendavate tõendite saamise võimatus on ilmne või kui asjas puudub kuriteo koosseis, võib kõrgemalseisev kohus ise lõpliku otsuse vastu võtta ja menetluse lõpetada, kui ta on veendunud, et kogutud tõendid ei kinnita süüdistust ja täiendavate tõendite võimatuse puhul oleks asja esimese astme kohtule uueks arutamiseks saatmine asjatu protsessi venitamine, kus menetlus ikkagi kuulub lõpetamisele.

Kuna selline praktika end igati õigustas, arvestati seda liiduvabariikide uutes kriminaalprotsessi koodeksites. Nii võib Eesti NSV KrPK § 316 kohaselt teha kassatsiooniasjade lõpliku otsuse, s. t. süüdimõistva kohtuotsuse tühistada ja asja lõpetada, kui kriminaalasjas esinevad menetlust kõrvaldavad asjaolud, kui süüdlane antakse käendusele või tema süüdistus läbivaatamiseks seltsimehelikule kohtule või alaealiste asjade komisjonile ja kui pole tõendatud kohtualuse süüdi olek ning uusi tõendeid pole võimalik koguda. Kui on aga tegemist uute faktide tuvastamisega, ei saa teise astme kohus ise lõplikku otsust vastu võtta, vaid peab kohtuotsuse tühistama ja asja saatma esimesele astmele uueks arutamiseks.

Asja lõplik otsustamine kõrgemalseisva kohtu poolt ei seisne alati mitte ainult esimese astme kohtuotsuse tühistamises ja menetluse lõpetamises, vaid ka kohtuotsuse muutmises. Kohtuotsuse muutmine väljendub selles, et esimese astme kohtuotsus jää-

⁴ Vt. В. Лившиц, Проблема оценки доказательств в кассационной инстанции, «Социалистическая законность», 1946, № 3, lk. 31.

⁵ Vt. Н. Н. Полянский, Оценка доказательств вышестоящим судом, «Советское государство и право», 1951, № 7, lk. 36.

⁶ Vt. А. М. Левин, Пределы процессуальных полномочий кассационной инстанции по уголовному делу, «Советское государство и право», 1948, № 8, lk. 40.

⁷ Vt. И. Перлов, Порядок обжалования и пересмотра приговоров должен быть более совершенным, «Социалистическая законность», 1947, № 8, lk. 5.

takse tühistamata, kuid selles asendatakse esimese astme kohtu järeldused kriminaalseaduse kohaldamise ja karistuse raskuse osas uute järeldustega, mida teise astme kohus peab õigemaks.

Nii mõisteti kaupluse juhataja Sinikas rahvakohtu otsusega süüdi selles, et ta suhtus lohakalt oma tööülesannete täitmisse, ei kontrollinud kaupade vastuvõtmisel ja väljaandmisel kaalu ja kogust, mille tagajärjel tekkis suur puudujääk. Koos süüdimõistmisega rahuldati tema vastu täies ulatuses ka tsiviilhagi. Eesti NSV Ülemkohtu Presiidium märkis asja läbivaatamisel, et rahvakohus ei ole kahjutasu väljamõistmisel arvestanud kohtualuse süü astet ja tema majanduslikku olukorda. Vaatamata raskele majanduslikule olukorrale on Sinikas ühe kolmandiku kahjusummast tasunud. Kogu kahju väljamõistmine asetaks süüdimõistetu äärmiselt raskesse olukorda ja sellepärast on võimalik tema suhtes kohaldada Töõseaduste koodeksi § 83⁹ eeskirju ja sissenõuet vähendada kuni tasutud summani.⁸

Oleks olnud ülearune ja põhjendamatu antud juhul nõuda, et tsiviilhagi vähendamiseks oleks tulnud kohtuotsus tühistada ja asi saata esimese astme kohtule uueks arutamiseks ja kahjusumma vähendamise võimaluse kaalumiseks. Teise astme kohus oli toimikus olevate materjalide alusel suuteline ise küsimuse lõplikult otsustama.

3. Teise astme kohtu juhtnõõride kohustuslikkuse piirid. Tühistanud kohtuotsuse, saadab teise astme kohus asja esimese astme kohtule uueks arutamiseks alates eeluurimise, kohtu alla andmise või kohtuliku arutamise staadiumist. Oma määruses peab teine aste näitama, milles seisnesid esimese astme kohtu vead ja mida tuleb teha asja uuel arutamisel.

«Aluste» § 51 kohaselt on kõrgemalseisva kohtu juhtnõõrid kohustuslikud kohtule, kes peale kohtuotsuse tühistamist uuesti asja arutab. Kuna kassatsiooniaseme juhtnõõrid puudutavad tihti ka tõendite hindamise ja kohtu järelduste kujunemise ning karistusmäära küsimusi, mis on tihedalt seotud esimese astme kohtunike sisemise veendumusega, siis peavad kassatsiooniaseme võimupiirid esimese astme kohtu funktsioonidesse vahelesegamisest hoidumiseks olema täpselt piiritletud. Kui kõrgemalseisev kohus kirjutaks asja uuesti arutavale kohtule ette, kuidas iga tõendit hinnata ja kuidas asja lõplikult otsustada, ning kui esimese astme kohus kõik need ettekirjutused täpselt täidaks, siis oleks otsus sisuliselt kõrgemalseisva kohtu otsus. Niisugune otsus kujuneks pealesunnituks, mis kõrvaldab täielikult esimese astme kohtunike sisemise veendumuse. Sel juhul poleks üldse vaja otsust tühistada, vaid kõrgemalseisev kohus võiks teha ise uue otsuse.

Kõrgemalseisva kohtu juhtnõõrid teistkordselt asja arutavale kohtule jagunevad oma iseloomult kolme liiki. Esimesed puuduta-

⁸ Vt. Eesti NSV Ülemkohtu Presiidiumi 17. mai 1961. a. määrus nr. 24.

vad eel- ja kohtuliku uurimise ebatäielikkust ja ühekülgset, teised käsitlevad tõendite hindamist ja kohtu järelduste kujunemist, kolmandad aga õige kriminaalseaduse, karistumäära ja protsessi-normide kohaldamise küsimusi.

Peatume nende juures lähemalt.

a) Kui teise astme kohus tühistab kohtuotsuse eel- ja kohtuliku uurimise puudulikkuse ja ühekülgsete pärast, on kõrgemal-seisva kohtu juhtnõored uurimise täiendamise ja uute tõendite kogumise osas igal juhul kohustuslikud.

Kuid kassatsiooniasste ei või ette kirjutada, missugused tõendid tuleb hankida ja missugused uurimistoimingud selleks teostada, sest nende küsimuste otsustamine peab kuuluma ainuüksi esimese astme kohtu kompetentsi. Kui mõni asjaolu ei olnud esimese astme kohtus küllaldase täielikkusega välja selgitatud, siis teise astme kohtu seisukohalt ei pea see tähtis olema, milliste täiendavate tõenditega uurimist täiendatakse ja milliseid uurimis- ja kohtutoiminguid selleks teostatakse. Tähtis on siin vaid tagajärg, mis seisneb selles, et kõik ebaselged asjaolud oleksid saanud põhjalikult selgitatud. Kui teise astme kohus arvas, et seda eesmärki tuleb saavutada ühete tõendite abil, kuid uurimisorganid ja esimese astme kohus kasutasid selleks teisi tõendeid, siis ei ole millegagi kahjustatud õigusemõistmise huvid.

Ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 1. detsembri 1950. a. määrus «Puuduste kõrvaldamisest kohtute töös kriminaalasjade läbi-vaatamisel kassatsioonikorras» sisaldab sätte, ja meie arvates täiesti eksliku, et kohtuotsuse tühistamise korral peab teise astme kohus näitama, missugused uurimistoimingud on asjas veel vaja-likud.

Niisugune ettekirjutus ei tule asjale kasuks, pealegi pole see kooskõlas seadusega, sest ta piirab esimese astme kohtu initsia-tiivi. Ainult asja sisuliselt arutav kohus juhib Eesti NSV KrPK § 205 kohaselt kohtulikku uurimist suunas, mis kõige enam tagab asjaolude täielikku, igakülgset ja objektiivset uurimist ning tõe avastamist. Kui aga kohtuprotsessi käiku hakkab suunama kõr-gemalseisev kohus, kellel ei ole võimalik ette otsustada, mis-sugused toimingud on otstarbekohasemad konkreetse asjaolu sel-gitamiseks ja missuguseid täiendavaid tõendeid on võimalik han-kida, võib kõrgemalseisva kohtu ettekirjutus objektiivse tõe tuvas-tamisele kasu asemel kahju tuua.

Ka Eesti NSV KrPK-s pole kassatsiooniasste juhtnõõride sisu suhtes ühtlust. Kui kohus saadab korraldavalt istungilt asja täien-davaks uurimiseks, siis KrPK § 194 kohaselt peab ta näitama, mil-liseid asjaolusid on vaja täiendavalt uurida. Ka KrPK § 308 mär-gib, et eeluurimine ja kohtulik uurimine loetakse puudulikuks siis, kui ei ole uuritud neid asjaolusid, mis olid nimetatud kassatsiooni-astme määrukses asja täiendavaks uurimiseks saatmisel. Nendes

paragrahvides on küsimus õigesti asetatud ja uurimisorganeile ning esimese astme kohtule pole ette dikteeritud, missuguseid toiminguid nad peavad tegema uurimise täiendamiseks.

Kuid KrPK § 319, mis käsitleb kassatsiooniasimest asja täiendavaks uurimiseks saatmist, nõuab, et määruses oleks näidatud, missugused uurimistoimingud tuleb teha täiendaval uurimisel. Siin on tegemist ilmse kooskõlastamatusega koodeksi üksikute paragrahvide vahel. Paremini on küsimus lahendatud 1960. a. Vene NFSV KrPK-s. Nii §-de 232 ja 351 kohaselt korraldaval istungilt kui ka kassatsiooniasimest asja täiendavaks uurimiseks või uueks kohtulikuks arutamiseks saatmisel näidatakse kohtu määruses ainult need asjaolud, mis tuleb välja selgitada.

b) Kõrgemalseisva kohtu juhtnõride tõendite hindamise ja kohtu järelduste kujunemise kohta on tihedalt seotud esimese astme kohtunike sisemise veendumusega. Teise astme kohus võib kahelda ühe või teise tõendi usaldusväärsuses ja esimese astme kohtu järelduste veenvuses. Kuid ta võib ainult tähelepanu juhtida sellele, et esimese astme kohus on ühele või teisele tõendile omistanud teenimatult suurt tähtsust, või vastupidi, et ta on seda tõendit puudulikult uurinud ja tema tähtsust alahinnanud. Samuti võib kassatsiooniasjade juhtida tähelepanu sellele, et kohtu järeldused on kujunenud välja kõikide asjaolude pealiskaudse analüüsi tulemusena. Otsuse tühistamise korral peab kassatsiooniasjade esimese astme kohtule ette panema uuel asja arutamisel veel kord hoolega kaaluda tõendeid.

Kuid kõrgemalseisev kohus ei või anda juhtnõore selles osas, missuguseid tõendeid teiste ees eelistada ja missugustele järeldustele asja kohta peab esimese astme kohus tulema. Sellised ettekirjutused ületavad kassatsiooniasjade õiguste piirid, sellepärast ei ole nad kohustuslikud esimese astme kohtule, kes hindab tõendeid oma sisemise veendumuse kohaselt ja teeb sel alusel kohtuotsuse.

Selliste ettekirjutuste eest on NSV Liidu Ülemkohus kõrgemalseisvaid kohtuid hoiatanud. Nii märkis Tšesnokovi kriminaalasjas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium, et tühistanud kohtuotsuse, andis teise astme kohus esimesele astmele juhtnõori uuel asja arutamisel otsuse aluseks võtta tunnistajate Martõnovi ja Ritteri ütlused, «keda mitte usaldada polnud kohtul alust». Sellised juhtnõorid otsustavad ette ära süüdimõistva otsuse ja jätavad kõrvale teiste tunnistajate ütlused, kes iseloomustavad kohtualust positiivselt. Kuigi seadus annab kassatsiooniasjadele õiguse juhtida kohtu tähelepanu tõendite täiendamise vajadusele, ei luba ta kitsendada esimese astme kohtu kompetentsi ega piirata tema õigust põhjendada otsust kõikide asja materjalidega ja kohtus ülekuulatud tunnistajate ütlustega. Teise astme kohus ei või ette otsustada, missuguseid tunnistajaid esimese astme kohus peab uskuma ja missuguseid mitte.⁹

⁹ Vt. «Советская Юстиция», 1940, № 7, lk. 35.

c) Kassatsiooniastme juhtnöörid kriminaalseaduse kohaldamise, karistumäära valiku ja protsessinormide rikkumise kõrvaldamise kohta on esimese astme kohtule alati kohustuslikud, kui nad ei puuduta kohtunike sisemise veendumuse kujunemist.

Kassatsioonikorras kriminaalasja läbivaatamisel võib teise astme kohus mitte nõustuda konkreetse kriminaalseaduse kohaldamisega. Eesti NSV KrPK § 307 lg. 1 p. 4 kohaselt on kriminaalseaduse ebaõige kohaldamine kohtuotsuse tühistamise aluseks. KrPK § 314 kohaselt võib kassatsiooniaste ise teist kriminaalseadust kohaldada, kui sellega ei raskendata süüdimõistetute seisundit. Vastasel juhul aga peab kassatsiooniaste prokuröri protesti või kannatanu kaebuse olemasolul kohtuotsuse tühistama ja asja saatma täiendavaks uurimiseks või uueks kohtulikuks arutamiseks, et kohaldataks raskemat kriminaalseadust.

Kassatsiooniastme juhtnõör on esimese astme kohtule kohustuslik selles osas, et uuel asja arutamisel hoolega kaalutaks, kas süüdistatava suhtes ei tule kohaldamisele teine kriminaalseadus. Kuid kõrgemalseisva kohtu ettekirjutusi ei tohi täita pimesi. Kui esimese astme kohus uuel arutamisel leiab, et kuriteo asjaolud ei ole muutunud ja et õige kriminaalseadus oli kohaldatud juba esimesel arutamisel, peab ta jääma oma endise seisukoha juurde.

Eesti NSV KrPK § 307 lg. 1 p. 5 kohaselt on karistuse mittevastavus kuriteo raskusele ja süüdimõistetute isiksusele kohtuotsuse tühistamise aluseks. Kui kassatsiooniaste peab esimese astme kohtu poolt mõistetud karistust liiga raskeks, on tal endal õigus karistust kergendada. Kui aga kassatsiooniastme arvates väärrib süüdimõistetute raskemat karistust, siis ta tühistab otsuse prokuröri protesti või kannatanu kaebuse alusel ja saadab asja uueks arutamiseks.

Teise astme kohtu juhtnöörid raskema karistuse mõistmise osas on esimese astme kohtule soovitava iseloomuga. Karistuse mõistmine on ainuüksi esimese astme kohtu õigus. Karistuse mõistmisel arvestab esimese astme kohus toimepandud kuriteo iseloomu ja ühiskonnaohtlikkuse astet, süüdlase isiksust ning vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ning mõistab karistuse oma veendumuse järgi. Kui esimese astme kohus uuel asja arutamisel jõuab järeldusele, et karistuse raskendamiseks pole alust, võib ta mõista sama raske või veelgi kergema karistuse kui esimesel asja arutamisel.

Eesti NSV KrPK § 307 lg. 1 p. 3 kohaselt kuulub kohtuotsus tühistamisele, kui on oluliselt rikutud kriminaalprotsessi seadust. Otsuse tühistamisel peab kassatsiooniaste oma määruuses märkima, milles seisnevad rikkumised ja miks kohtuotsus kuulub tühistamisele. Kassatsiooniastme juhtnöörid kriminaalprotsessi seaduse rikkumise kõrvaldamise osas on esimese astme kohtule vastuvaidlemata kohustuslikud ja kui neid uuel asja arutamisel ei ole kõrvaldatud, kuulub otsus teist korda tühistamisele.

Ülaltoodust võime teha järelduse, et teise astme kohus on kohtuotsuse seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrollimisel võimeline tõendeid hindama. Teise astme kohtu menetluse iseärasuste tõttu ei ole tal kõiki neid võimalusi, mis on tõendite hindamisel esimese astme kohtul. Tõendite hindamine teise astme kohtus on raskendatud vahendituse printsiibi piiratuse tõttu ning oma hinnangu tõenditele peab ta andma ainult toimiku materjalide alusel.

Kui teise astme kohus peab esimese astme poolt tõenditele antud hinnangut ebaõigeks, ei saa ta ise anda neile tõendeile oma lõplikku hinnangut, vaid peab asja saatma esimese astme kohtule uueks arutamiseks ja tõendite uuesti hindamiseks. Ainult erandjuhtudel, kui teise astme kohus loeb asjas olevate tõendite alusel süüdistuse tõendamatuks ja kui uusi tõendeid pole võimalik koguda, võib kõrgemalseisev kohus anda tõenditele lõpliku hinnangu ja asja menetluse lõpetada.

Kuna kõrgemalseisval kohtul pole õigust anda tõenditele lõpliku hinnangut, siis ei või ta ka esimese astme kohtule ette kirjutada, missugused tõendid tuleb uuel asja arutamisel kohtuotsuse aluseks võtta, kuidas neid tõendeid hinnata, missugust kriminaalseadust tuleb kohaldada ja missugune karistus süüdlastele mõista. Teise astme kohtu juhtnõõrid esimese astme kohtule on kohustuslikud ainult selles osas, et uuel asja arutamisel kõiki neid küsimusi kaaluda, kuid otsustamine toimub esimese astme kohtu sisemise veendumuse kohaselt.

Selles väljendub tõendite hindamise piiratus teise astme kohtus.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ СУДОМ ВТОРОЙ ИНСТАНЦИИ В СОВЕТСКОМ УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

В. Ю. Раудсалу

Резюме

Соответственно статье 45 «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик», при рассмотрении дела в кассационном порядке суд второй инстанции проверяет законность и обоснованность приговора суда первой инстанции. Это происходит путем оценки доказательств. Оценка доказательств в суде второй инстанции производится в иных условиях, чем в суде первой инстанции, так как во второй инстанции дело по существу не рассматривается. Особенности оценки доказательств в суде второй инстанции состоят в следующем.

Во-первых, принцип непосредственности в суде второй инстанции ограничен. Если суд первой инстанции исследует имею-

щиеся в деле доказательства непосредственно — заслушивает показания подсудимого, потерпевшего и свидетелей, а также заключение эксперта, осматривает вещественные доказательства, оглашает протоколы и иные документы, в отношении которых участники процесса могут высказать свое мнение, то в суде второй инстанции это происходит иначе. Вышестоящий суд не имеет контакта непосредственно с участвующими в процессе лицами и вынужден знакомиться с их показаниями лишь по протоколам.

Ограничение принципа непосредственности препятствует активности суда второй инстанции. Он лишен возможности дополнять материалы следствия, уточнять показания путем дополнительных вопросов, производить очные ставки и т. д. Вместо живых впечатлений, которые судьи первой инстанции получают при непосредственном исследовании доказательств, суд второй инстанции вынужден ограничиваться лишь чтением протоколов.

Во-вторых, суд второй инстанции ограничен в окончательных выводах по имеющимся в деле доказательствам. Если кассационная инстанция обнаружит при рассмотрении дела, что суд первой инстанции, исходя из неправильной оценки доказательств, необоснованно счел доказанными факты, то она не имеет права самостоятельно сделать окончательные выводы, а обязана отменить приговор и направить дело на новое рассмотрение.

Кассационная инстанция может не согласиться с оценкой фактов, данной судом первой инстанции, однако, точка зрения суда второй инстанции является только лишь предположением, окончательная же переоценка фактов может произойти только в суде первой инстанции в ходе рассмотрения дела по существу.

Лишь в исключительных случаях, если суд второй инстанции найдет, что по имеющимся в деле доказательствам обвинение не доказано и что новые доказательства добыть невозможно, кассационная инстанция может вынести окончательное решение и прекратить дело производством.

В-третьих, поскольку вышестоящий суд лишен права окончательной оценки доказательств, то он не правомочен также давать суду первой инстанции предписания о том, какие доказательства следует при новом рассмотрении дела положить в основу приговора, как оценивать эти доказательства, какой уголовный закон следует применить и к какой мере наказания приговорить виновного. Указания суда второй инстанции обязательны для суда первой инстанции только в той части, чтобы при новом рассмотрении дела еще раз взвесить: не следует ли в отношении обвиняемого применить какой-либо другой уголовный закон, и соответствует ли назначенная мера наказания тяжести совершенного преступления и личности виновного. Однако, решая эти вопросы, суд первой инстанции должен исходить только из своего внутреннего убеждения.

В этом и заключается ограниченность оценки доказательств в суде второй инстанции.

Однако, из этого не следует делать выводов о том, что суд второй инстанции, якобы, вообще не в состоянии оценивать доказательства. Такая точка зрения означала бы признание деятельности суда кассационной инстанции весьма неэффективной.

В статье делается вывод о том, что, несмотря на особенности оценки доказательств в суде второй инстанции, кассационная инстанция располагает всеми возможностями для проверки законности и обоснованности приговора. В распоряжении суда второй инстанции имеется уголовное дело с материалами предварительного и судебного следствия. Сравнивая эти материалы и сопоставляя их с изложенными в кассационной жалобе или протесте мотивами, представляется возможным решить, являются ли выводы суда первой инстанции правильными как в отношении каждого отдельного доказательства, так и в отношении всего приговора в целом.